

EVROPSKO POTROŠAČKO PRAVO I NJEGOV UTICAJ NA RAZVOJ POTROŠAČKOG PRAVA SRBIJE

Sažetak

U radu se najpre razmatra proces nastajanja i razvoja evropskog sistema zaštite potrošača i potrošačkog prava. Nakon ukazivanja na pripadnost srpskog prava evropsko-kontinentalnom pravnom krugu, identifikuju se izvori domaćeg prava kojim je iskazano opredeljenje Republike Srbije za usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa propisima Evropske unije, što uključuje i oblast zaštite potrošača. Analizira se uticaj propisa, politika, strategija, programa i akcionih planova, kao i sudske prakse na oblikovanje i razvoj potrošačkog prava. Identifikuju se izvori prava EU i ključni dokumenti u oblasti zaštite potrošača koji su imali uticaja prilikom pripreme više zakona o zaštiti potrošača u Srbiji. Ukazuje se na karakteristike politike EU u domenu zaštite potrošača i specifična prava svojstvena potrošačkom pravu EU. Nakon razmatranja organa EU nadležnih u oblasti zaštite potrošača, skreće se pažnja i na značaj Mreže evropskih potrošačkih centara, kao i na ulogu Suda pravde EU u ovoj oblasti. Hronološki se posmatraju faze razvoja potrošačkog prava EU i Srbije. Posle analize ključnih novina koje su donosili domaći zakoni o zaštiti potrošača, ukazuje se na aktuelne trendove i specifične izazove u potrošačkom pravu EU koji bi mogli biti od značaja za dalji razvoj srpskog potrošačkog prava i planiranje u narednom periodu.

Ključne reči: potrošač, potrošačko pravo, pravo EU, usklađivanje propisa, direktive, zaštita potrošača.

1. UVOD: EVROPSKO I SRPSKO GRAĐANSKO PRAVO

Srpska civilistika i srpsko pravo pripada evropsko-kontinentalnom pravnom krugu. To znači da određeni elementi kako srpskog tako i drugih nacionalnih prava kontinentalnog dela Evrope imaju zajedničke korene u institutima rimskog prava iz kog su potekli. Nadalje, njihov tok je zajednički: rimsko pravo prošlo je kroz recepciju kojom je postepeno došlo do stvaranja zajedničke evropske osnove u modernim okvirima *ius commune*.

* Doktor pravnih nauka, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu, e-mail: slobodan.vukadinovic@pravnofakultet.rs, <https://orcid.org/0000-0002-4692-321X>

Aktuelni razvoj evropskog prava, počev od rimskih ugovora, više u osnovi nema samo istorijski i kulturološki identitet i kontinuitet već nalazi i čvršću osnovu u stvaranju Evropske unije kao nadnacionalne organizacije. U okviru Unije donose se pravni propisi (direktive, regulative) kojima se stvara pravo Evropske unije. Iako ima autora koji smatraju da ono i ne postoji kao posebno pravo, već da predstavlja nadogradnju na nacionalne institute evropskih država i njihovih prava, pravo EU se transponuje u nacionalne okvire evropskih država putem direktiva, odnosno države članice i države kandidati usaglašavaju svoje nacionalno zakonodavstvo sa pravnim tekovinama i propisima EU.

Posmatrano iz pravnog ugla, pored toga što je evropsko pravo uticalo na srpsku civilistiku, Republika Srbija je i formalnopravno donela pravno-političke odluke i akte iz kojih proizlazi njeno opredeljenje za pridruživanje i članstvo u EU.

2. OPREDELJENJE REPUBLIKE SRBIJE ZA PRISTUPANJE EVROPSKOJ UNIJI I USKLAĐIVANJE PROPISA SA PROPISIMA EU

Usaglašavanje propisa Republike Srbije sa propisima EU nije samo posledica pravno-političkog opredeljenja već je reč o pravnim normama kojima su ova pitanja uređena. Naime, Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge strane iz 2008. godine, a koji je ratifikovan Zakonom o potvrđivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge strane,¹ Republika Srbija preuzela je obaveze kojima će, između ostalog, obezbediti politiku aktivne zaštite potrošača u skladu sa komunitarnim pravom i usklađivanje zakonodavstva o zaštiti potrošača u Srbiji sa zaštitom koja je na snazi u Zajednici.²

Narodna skupština Republike Srbije usvojila je 13. oktobra 2004. godine Rezoluciju o pridruživanju Evropskoj uniji. Rezolucija sadrži smernice za rad zakonodavne i izvršne vlasti Republike Srbije s ciljem dostizanja Kopenhagenskih kriterijuma. U njoj se, između ostalog, Narodna skupština obavezuje da će usklađivanje zakonodavstva Republike Srbije sa pravnim tekovinama Evropske unije dobiti prioritet u radu Narodne skupštine, uključujući i uvođenje posebnih procedura za poboljšanje efikasnosti tog procesa.³

U pogledu usklađenosti propisa koji se donose sa zakonodavstvom EU, Jedinствена metodološka pravila za izradu propisa propisuju da uz predlog zakona predlagač kao prilog dostavlja izjavu da je predlog zakona usklađen s propisima EU ili da ne postoji obaveza usklađivanja ili da zakon nije moguće uskladiti sa propisima EU.⁴ U okviru procedura unutar Vlade, Poslovnik Vlade propisuje

¹ *Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 83/2008.

² Vid. čl. 78. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, sa jedne strane, i Republike Srbije, sa druge strane.

³ Rezolucija o pridruživanju Evropskoj uniji, *Sl. glasnik RS*, br. 112/2004.

⁴ Čl. 60. Jedinствених metodoloških pravila za izradu propisa, *Sl. glasnik RS*, br. 21/2010.

da uz nacrt zakona i predlog uredbe predlagač kao priloge dostavlja i izjavu o usklađenosti propisa sa propisima EU i tabelu usklađenosti propisa sa propisima Evropske unije, na obrascima koji su utvrđeni posebnim aktom Vlade.⁵ O nacrtu zakona i predlogu uredbe odnosno predlogu odluke kojom se vrši usklađivanje propisa Republike Srbije sa propisima Evropske unije predlagač pribavlja i mišljenje Kancelarije za evropske integracije, posebno o tome da li su izjava o usklađenosti propisa sa propisima Evropske unije i tabela usklađenosti propisa sa propisima EU pravilno popunjene. Mišljenje Kancelarije za evropske integracije pribavlja se i o predlogu strategije razvoja.⁶

Krajem (16. decembra) 2013. godine Narodna skupština Republike Srbije donela je Rezoluciju o ulozi Narodne skupštine i načelima u pregovorima o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji. Rezolucijom se potvrđuje da je cilj Republike Srbije u pregovorima o pristupanju punopravno članstvo u EU u najkraćem roku i poziva se Vlada, koja je nadležna da vodi i koordinira pregovore o pristupanju EU, da to čini odgovorno i efikasno, vodeći računa o zaštiti nacionalnih interesa. Između ostalog, u Rezoluciji Narodna skupština ističe značaj usklađenog delovanja državnih organa u procesu pregovora o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji, posebno u delu usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU. Rezolucijom se poziva Vlada da nastavi da sprovodi Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU, a Narodna skupština će u skladu sa utvrđenom dinamikom usvajati zakone iz Nacionalnog programa za usvajanje pravnih tekovina EU i pratiti njihovu primenu. Takođe, u procesu sprovođenja analitičkog pregleda i ocene usklađenosti propisa Republike Srbije sa pravnim tekovinama EU i njihove implementacije (skrininga) za pojedina pregovaračka poglavlja, Vlada dostavlja Odboru za evropske integracije izveštaj o rezultatima bilateralnog skrininga za svako pregovaračko poglavlje.⁷

3. STVARANJE I RAZVOJ POTROŠAČKOG PRAVA EVROPSKE UNIJE

Zaštita potrošača je, u korenima organizacije koju danas predstavlja EU, imala postepen razvoj kojim je dobijala sve veći značaj. Štaviše, interesantno je da zaštita potrošača nije bila kao posebna (samostalna) oblast sastavni deo Rimskog ugovora, tj. Ugovora o osnivanju Evropske ekonomske zajednice⁸ iz 1957. godine,

⁵ Izjava o usklađenosti propisa sa propisima EU i tabela usklađenosti propisa sa propisima EU dostavljaju se i uz predlog odluke kojom se vrši usklađivanje propisa Republike Srbije sa propisima EU. Vid. čl. 39a st. 1–2. Poslovnika Vlade, *Sl. glasnik RS*, br. 61/2006 – prečišćen tekst, 69/2008, 88/2009, 33/2010, 69/2010, 20/2011, 37/2011, 30/2013, 76/2014 i 8/2019 – dr. uredba.

⁶ Čl. 46. st. 4. Poslovnika Vlade, *Sl. glasnik RS*, br. 61/2006 – prečišćen tekst, 69/2008, 88/2009, 33/2010, 69/2010, 20/2011, 37/2011, 30/2013, 76/2014 i 8/2019 – dr. uredba.

⁷ Rezolucija o ulozi Narodne skupštine i načelima u pregovorima o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji, *Sl. glasnik RS*, br. 112/2013.

⁸ Već su kao pravni osnov korišćeni čl. 100. i 235. Rimskog ugovora. Pojam Rimski ugovor, u kontekstu ovog rada, koristi se kao sinonim za Ugovor o osnivanju Evropske ekonomske zajednice, jer je taj ugovor značajan za ovaj rad (dok izvan teme ovog rada rimski ugovori, osim navedenog, neosporno uključuju i Ugovor o osnivanju Evropske zajednice za atomsku energiju).

već je kao jedan od ciljeva Evropske zajednice prvi put promovisana u preambuli završnog dokumenta Konferencije šefova država i vlada, održane u Parizu 1972. godine.⁹ Izričito samostalna (posebna) politika EU postala je tek 1992. godine potpisivanjem Ugovora iz Mاستrihta.

Međutim, Rimski ugovor jeste od značaja za razvoj zaštite potrošača jer se njime ukazuje na važnost uspostavljanja i funkcionisanja unutrašnjeg tržišta¹⁰, a jedinstveno, tj. unutrašnje tržište bilo je upravo oblast u okviru koje su nastajala posebna pravila koja su se odnosila i na potrošače. Takvo stanje ima svoje logično, i praktično i teorijsko opravdanje, jer su ove dve oblasti funkcionalno povezane. Kao što je iz ugla potrošača važno poverenje i pouzdanje, tako je i iz ugla trgovaca važna zaštita od neloyalne konkurencije. U tom smislu se u pravnoj literaturi govori o tome da u evropskom pravu postoji tenzija između jedinstvenog tržišta i zaštite potrošača¹¹ i da je potrošač ključni akter jedinstvenog tržišta, odnosno može se reći da je u savremenim okolnostima zaštita potrošača sastavni deo i neizostavni aspekt tržišne ekonomije. Tržište Evropske unije sa svojih 27 država članica ima više od pola milijarde potencijalnih potrošača. U kontekstu takvog tržišta, potrošači kao evropski građani neosporno imaju vitalnu ekonomsku ali i političku ulogu u društvu, te su zarad očuvanja i zaštite njihovih interesa postepeno i progresivno uspostavljane i razvijane mere zaštite potrošača sa ciljem da se dostigne visok i jednak nivo takve zaštite na celokupnom jedinstvenom tržištu EU. Danas se smatra da evropski potrošači osnaženi pravom na informisani izbor imaju i aktivnu ulogu u zelenoj i digitalnoj transformaciji.

Za razvoj prava zaštite potrošača značajan je član 100. Rimskog ugovora. Ovaj član se odnosi na zakone, propise i administrativne mere u državama članicama koje za svoj predmet imaju uspostavljanje i funkcionisanje unutrašnjeg tržišta. Pored toga, treba uočiti da se u Rimskom ugovoru potrošači pominju i u vezi sa osnovom zajedničke poljoprivredne politike koja je postavljena u čl. 32–47. Rimskog ugovora. Konkretno, u čl. 39. navodi se da je cilj zajedničke poljoprivredne politike, između ostalog, i obezbeđivanje snabdevanja potrošača po razumnim cenama.¹² Uz to, Rimski ugovor iz 1957. godine u članu 90. prvi put kao koncept pominje i usluge od opšteg ekonomskog interesa.¹³

⁹ K. Ivančević, *Uvod u potrošačko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd 2014, 13.

¹⁰ Korene nastanka zaštite potrošača treba tražiti u normama o zaštiti jedinstvenog tržišta Evropske zajednice, tj. u funkcionisanju jedinstvenog tržišta, a ne u zaštiti potrošača kao samostalnom cilju. Tako posmatrano, moglo bi se reći da su u prvom periodu potrošači imali refleksnu zaštitu. Ni danas nije retkost da su u pojedinim državama za zaštitu tržišta, zaštitu konkurencije i kolektivnu zaštitu potrošača nadležna ista tela, tj. organi. Navedeno pokazuje da je razvoj politike zaštite potrošača u EU bio proces koji se postepeno odvijao, odnosno da se može pratiti od svojih začetaka i pre izričitog konstituisanja kao posebne politike EU.

¹¹ L. Kaehler, "Legislative options for regulating optional rules", in: *European Contract Law and the Creation of Norms* (eds. Stefan Grundmann, Mateusz Grochowski), Cambridge 2021, 135.

¹² V. Grbić, M. Antevski, D. Todić, *Finansiranje i zajedničke politike Evropske unije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2013, 143. Isti autori u ovoj monografiji (147–149 i dalje) analiziraju i ulogu „potrošačkog pritiska” u konstituisanju agrarne politike EU.

¹³ T. Jovanić, K. Ivančević, *Analiza uticaja procesa evropskih integracija na lokalnu samoupravu u Srbiji u oblasti zaštite potrošača*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd 2022, 62.

Rezolucija Saveta Evropske ekonomske zajednice (EEZ) o preliminarnom programu za zaštitu potrošača i politiku informisanja od 14. aprila 1975. godine – tzv. Preliminarni program, kako se uobičajeno skraćeno naziva, predstavlja prvi program Evropske komisije i značajan je po tome što se u njemu nabrajaju osnovna prava potrošača, i to: (1) pravo na zaštitu zdravlja i bezbednosti, (2) pravo na zaštitu ekonomskih interesa, (3) pravo na pravno sredstvo, (4) pravo na informisanje i obrazovanje i (5) pravo na predstavljanje. Na ovaj način je Preliminarnim programom postavljena osnova zakonodavstva u oblasti zaštite potrošača, s tim što je 1981. godine donet sledeći (drugi) program, a naredni programi su donošeni 1986, 1989. i 1992. godine.

Jedinstveni evropski akt, potpisan 1986. godine¹⁴ s namerom da revidira Rimski sporazum, imao je za cilj dodavanje novog momenta evropskim integracijama i dovršavanje unutrašnjeg tržišta kao prostora bez unutrašnjih granica, sa slobodnim kretanjem roba, ljudi, usluga i kapitala, do 1. januara 1993. godine. Od značaja je činjenica da je članom 18. ovog akta dopunjen Rimski ugovor tako što je posle člana 100. dodat član 100a koji u stavu 3. propisuje da će Komisija u svojim predlozima koji se odnose na zdravlje, bezbednost, zaštitu životne sredine i zaštitu potrošača, uzimati za osnovu visok stepen zaštite.¹⁵

Ustavni osnov za zaštitu potrošača predstavlja Ugovor o Evropskoj uniji potpisan 7. februara 1992. godine u Matrihtu (Holandija). Ovaj ugovor stupio je na snagu 1993. godine i sadrži poseban naslov, tj. novu glavu XI i poseban član, konkretno čl. 129a, koji se ciljano odnosi na zaštitu potrošača. Može se reći da od tog trenutka zaštita potrošača, kao posebna politika, postaje sastavni deo zvanične politike Evropske unije.

U daljem razvoju treba pomenuti Ugovor iz Amsterdama, potpisan 1997. godine a stupio na snagu 1999. godine, kojim je izvršena i renumeracija sporazuma, pa je tako prethodno navedeni čl. 129a Ugovora iz Matrihta, postao čl. 153, pri čemu je važnije konstatovati da nije došlo do suštinske promene. Ovaj novi podsticaj razvoju mera za zaštitu potrošača omogućio je da Zajednica može da usvaja mere koje podržavaju i dopunjuju politike koje sprovode države članice.¹⁶ Izričito se pominje horizontalna priroda politike zaštite potrošača.

Za ovaj period, u kontekstu zaštite potrošača EU, od značaja je i činjenica da Evropska komisija donosi akcione planove. Prvi akcioni plan usvojen je 1990. godine, nakon čega su donošeni akcioni planovi 1991, 1993 i 1998. godine. Akcioni plan za period 1999–2001. fokusira se na tri opšta cilja politike zaštite potrošača EU, a to su: veća zastupljenost potrošača, visok stepen zdravlja i bezbednosti za potrošače i potpuno poštovanje ekonomskih interesa potrošača u Uniji.¹⁷

¹⁴ Počeo je da se primenjuje 1. jula 1987. godine.

¹⁵ Single European Act, *Official Journal of the European Communities*, No L 169.

¹⁶ U Ugovoru nije pojašnjeno šta se podrazumeva pod visokim nivoom zaštite potrošača, te je ova nejasnoća dovela do toga da su mere usvojene na nivou Zajednice bile mere minimalne harmonizacije sa ciljem otklanjanja smetnji za funkcionisanje jedinstvenog tržišta, tj. državama članicama ostavljena je mogućnost da i dalje zadrže više standarde u domenu zaštite potrošača pod uslovom da se time ne onemogućava slobodno kretanje roba i usluga na jedinstvenom tržištu. Vid. K. Ivančević, 13.

¹⁷ V. Grbić, M. Antevski, D. Todić, 312.

Povelja osnovnih prava Evropske unije, proklamovana 2000. godine u Nici, navodi u čl. 38. pravilo da politike Unije osiguravaju visok stepen zaštite potrošača. Visok stepen zaštite potrošača u navedenom članu nije formulisan kao subjektivno pravo, jer je za to nedovoljno određen, nego kao načelo.¹⁸

Od značaja za dalji razvoj ove oblasti u EU jeste i Strategija politike zaštite potrošača 2002–2006. godine kojom su postavljena tri srednjoročna cilja: visok stepen zaštite potrošača, efikasno sprovođenje pravila zaštite potrošača i uključivanje potrošačkih organizacija u evropske politike. Razrada ovih ciljeva i formulisanje mera za njihovo ostvarivanje sadržani su u Zelenoj knjizi o zaštiti potrošača u EU iz 2001. godine.¹⁹

Kada je reč o zaštiti potrošača, posebno treba ukazati na Ugovor iz Lisabona potpisan 2007. godine. Konkretno, čl. 12. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije predviđa da će zaštita potrošača biti uzeta u obzir prilikom definisanja i primene drugih politika i aktivnosti EU, dok je član 153. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice postao član 169. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije.

Posebno treba skrenuti pažnju na čl. 169. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije koji u prvom stavu propisuje da u cilju promocije interesa potrošača i obezbeđivanja visokog nivoa njihove zaštite, Unija doprinosi zaštiti zdravlja, bezbednosti i ekonomskih interesa potrošača, kao i unapređenju njihovih prava na informisanje, obrazovanje i organizovanje radi očuvanja njihovih interesa. Stav drugi propisuje da Unija doprinosi dostizanju ciljeva određenih u stavu 1. putem: (a) mera koje se usvajaju u skladu sa članom 114. u kontekstu stvaranja (obezbeđivanja) unutrašnjeg tržišta; i (b) mera koje podržavaju, dopunjuju i nadziru politike koje sprovode države članice. U stavu 3. člana 169. određuje se da će Evropski parlament i Savet, delujući u skladu sa redovnim zakonodavnim postupkom i nakon konsultacija sa Ekonomskim i socijalnim savetom, usvojiti mere koje se navode u stavu 2 (b). Četvrti stav određuje da mere usvojene u skladu sa stavom 3. neće sprečavati nijednu državu članicu da održava ili uvodi strože zaštitne mere. Takve mere moraju biti usklađene sa Ugovorima a Komisija treba da bude obaveštena o takvim merama.²⁰

Komisija je 13. marta 2007. godine usvojila i Strategiju politike zaštite potrošača za period 2007–2013,²¹ nakon koje je donet i Program potrošača za period 2014–2020.

¹⁸ Z. Meškić, „Pravo potrošača na zaštitu kao osnovno pravo prema Povelji osnovnih prava Evropske unije”, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* 14/2014, 95.

¹⁹ V. Grbić, M. Antevski, D. Todić, 312.

²⁰ Uz navedeno treba reći i to da je u čl. 114. st. 3. Ugovora o funkcionisanju EU propisano da Komisija u svojim predlozima koji se odnose na zaštitu potrošača (kao i na zaštitu životne sredine, zdravlja i bezbednosti) polazi od visokog stepena zaštite, uzimajući posebno u obzir sva nova otkrića zasnovana na naučnim činjenicama. Saglasno čl. 4. st. 2. Ugovora o funkcionisanju EU zaštita potrošača spada u grupu pitanja, tj. oblast u kojoj postoji podeljena nadležnost Unije i država članica. Vid. Ugovor o funkcionisanju Evropske unije (prečišćena verzija), *Sl. list Evropske unije* C 202 od 7. 6. 2016. godine.

²¹ Ovom strategijom definisani su novi prioriteti i aktivnosti u oblasti zaštite potrošača, i to: povećanje poverenja potrošača na unutrašnjem tržištu, što doprinosi poboljšanju konkurentnosti privrede i osnivanje jedinstvenog regulatornog okruženja na evropskom tržištu koje efikasno štiti potrošače; stvaranje uslova da potrošačka pitanja budu uzeta u obzir u svim politikama EU; komplementarna potrošačka politika država članica; jačanje

U analizi daljeg razvoja treba reći da je 2018. godine Evropska komisija objavila i predložila *New Deal for Consumers* sa ciljem da evropski potrošači mogu u potpunosti da ostvare svoja prava. Time je iskazano opredeljenje Komisije za jačanje ne samo razvoja potrošačkog prava EU već i daljeg jačanja njegove javne i privatne primene kako bi svi građani mogli u potpunosti da vrše svoja prava, što ukazuje na važnost i potrebu efikasnog sprovođenja, tj. primene pravila. Komisija je istovremeno objavila predloge mera za bolju primenu i modernizaciju pravila zaštite potrošača EU i predložila dopunu direktive o zaštiti kolektivnih interesa potrošača. Reč je o Direktivi (EU) 2020/1828 Evropskog parlamenta i Saveta od 25. novembra 2020. godine o predstavničkim tužbama za zaštitu kolektivnih interesa potrošača i stavljanju van snage Direktive 2009/22/EZ, kojom je predviđeno da države članice najkasnije do 25. decembra 2022. godine donesu i objave zakone i druge propise koji su potrebni radi usklađivanja s ovom direktivom, a predviđeno je da se mere primenjuju od 25. juna 2023. godine.²² Istovremeno *New Deal for Consumers* najavljuje kao cilj usklađivanje potrošačkih pravila EU sa digitalnim dobom.²³

U trenutku pisanja ovog rada (septembar 2022. godine) aktuelna je Nova potrošačka agenda za period 2020–2025, usvojena novembra 2020. godine. Ona predstavlja viziju za potrošačku politiku EU od 2020. do 2025. godine i istovremeno je vodič za primenu Programa jedinstvenog tržišta u okviru novog višegodišnjeg finansijskog okvira. Ova nova agenda takođe ima za cilj i da unapredi zaštitu potrošača tokom i nakon pandemije kovida-19, a fokusira se na pet ključnih prioritarnih oblasti koje čine: (1) zelena tranzicija, (2) digitalna transformacija, (3) delotvorna primena prava potrošača, (4) posebne potrebe određenih potrošačkih grupa i (5) međunarodna saradnja.²⁴ Agenda je usklađena i sa drugim evropskim planovima i programima u oblasti zaštite životne sredine i digitalizacije, kao i sa Agendom Ujedinjenih nacija 2030 za održivi razvoj.

4. KARAKTERISTIKE ZAŠTITE POTROŠAČA U EVROPSKOJ UNIJI

Obeležja politike EU u domenu zaštite potrošača mogle bi se svesti na nekoliko centralnih opštih mesta: (1) nastala je posredno (indirektno) iz cilja koji je usmeren na zaštitu unutrašnjeg tržišta; (2) razvoj se odvijao sa ciljem zaštite osnovnih prava potrošača u pogledu: zdravlja, ekonomskih interesa,

---

pozicije potrošača na tržištu putem razvoja mera za obrazovanje potrošača, aktivnu podršku potrošačke organizacije EU, kao i njihovo uključivanje u donošenje politika; prikupljanje podataka o potrošnji i podrška razvoju novih predloga zakona i drugih inicijativa. Vid. V. Grbić, M. Antevski, D. Todić, 313.

²² Čl. 24. Direktive (EU) 2020/1828 Evropskog parlamenta i Saveta od 25. novembra 2020. godine o predstavničkim tužbama za zaštitu kolektivnih interesa potrošača i stavljanju van snage Direktive 2009/22/EZ. Navedena direktiva je dostupna na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:32020L1828>.

²³ Vid. <https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/620435/en>.

²⁴ European Commission (Communication from the Commission to the European Parliament and the Council), *New Consumer Agenda: Strengthening consumer resilience for sustainable recovery*, Brussels 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0696>, 30. 10. 2022.

obaveštenosti, obrazovanja i predstavljanja; (3) nadležnost je podeljena između Evropske unije i država članica (značaj principa supsidijarnosti i proporcionalnosti) i (4) usvajanje velikog broja različitih akata koji se odnose na razna pitanja, zbog čega je teško identifikovati sistematičan pristup. Početni (5) koncept minimalne harmonizacije, koji podrazumeva minimalnu zaštitu i dozvoljava državama članicama da uspostave više standarde zaštite potrošača²⁵ vremenom je kritikovan, te je Komisija prešla na novi koncept. Aktuelno dominantni pristup u evropskom pravu kada je reč o zaštiti potrošača jeste da se stvore obavezujuća pravila koja će se primenjivati širom EU, što je najdoslednije u slučaju pune harmonizacije kada države članice ne mogu da modifikuju niti izmene usvojena pravila.²⁶ Smatra se da za razliku od minimalne puna – maksimalna harmonizacija uzima u obzir i interes trgovaca da uslovi poslovanja na unutrašnjem tržištu budu ujednačeni, pa se tako procenjuje da puna harmonizacija može da smanji pravne rizike prekograničnog poslovanja, podigne nivo pravne sigurnosti za trgovce i ojača njihovo pouzdanje u unutrašnje tržište. S druge strane, istovremeno se ukazuje i na njene nedostatke koji podrazumevaju: da dovodi do toga da pojedine države članice moraju da redukuju zatečeni nivo zaštite potrošača, prinuđene su da ukidaju postojeće garancije odnosno nacionalna pravila kojima pojačano štite ekonomske interese potrošača, jer im maksimalne direktive zabranjuju da u bilo kom smeru odstupe od imperativno propisanog standarda zaštite.²⁷

Jedna od karakteristika potrošačkog prava jeste i primena principa *rationae personae* (pre nego *rationae materiae*), jer se vezuje za potrošačke ugovore koji se suštinski određuju kao tzv. *business to consumer* (B2C) ugovori²⁸, što znači da su povezani sa pitanjem statusa lica, odnosno sa krugom lica koja potpadaju pod personalno određenje subjekta ugovora, tj. sa ugovornim stranama određenim kao „potrošač” i „trgovac”.²⁹ U tom kontekstu na potrošača se gleda kao na slabiju

²⁵ J. Basedow, *EU Private Law: Anatomy of a Growing Legal Order*, Intersentia, Cambridge 2021, 136–137.

²⁶ L. Kaehler, 135.

²⁷ M. Karanikić Mirić, „Uticaj Direktive o pravima potrošača na srpsko potrošačko pravo”, *Pravo i privreda* 7–9/2017, 573–574, na istom mestu ukazuje da je osporavanje pune harmonizacije intenzivirano 2008. godine, pošto je objavljen Predlog direktive o pravima potrošača koji je bio zasnovan upravo na maksimalnom principu, te je u literaturi naglašavano čak da je po objavljivanju Predloga direktive postalo očigledno da se potrošačko pravo EU nalazi na raskršću; da je neophodno da se preispita model njegovog daljeg razvoja; da je harmonizacija prevaziđena kao normativna tehnika; da umesto direktiva treba optirati za ujednačavanje pomoću regulativa jer jedino na taj način može da se stvori koherentan protektivni režim koji bi trebalo da bude predmetno ograničen na materiju prekograničnog poslovanja; te da je kao odgovor na brojna osporavanja Evropska komisija formulisala princip usmerene (ili ciljane) pune harmonizacije koji kao modalitet pune harmonizacije podrazumeva da je država članica slobodna da odstupa od usaglašenog imperativnog standarda u svim pitanjima koja su ostala izvan ciljanog domašaja određene direktive, tj. u svim pitanjima koja nisu obuhvaćena njenom svrhom.

²⁸ Kao kategorija ugovora koja se razlikuje od *business to business* (B2B) i *consumer to consumer* (C2C) ugovora.

²⁹ U našem pozitivnom pravu, odnosno prema važećem Zakonu o zaštiti potrošača iz 2021. godine, potrošač je fizičko lice koje na tržištu pribavlja robu ili usluge u svrhe koje nisu namenjene njegovoj poslovnoj ili drugoj komercijalnoj delatnosti, dok je trgovac pravno lice, preduzetnik ili fizičko lice koje nastupa na tržištu u okviru svoje poslovne delatnosti ili u druge komercijalne svrhe, uključujući i druga lica koja posluju u njegovo ime ili za njegov račun. Vid. čl. 5. st. 1. tač. 1–2. Zakona o zaštiti potrošača, *Sl. glasnik RS*, br. 88/2021. O preteći potrošača, izostanku jedinstvenog pojma potrošača, subjektivnim i funkcionalnim, pozitivnim i negativnim,

stranu od trgovca, odnosno govori se o tome da su svi potrošači po definiciji ranjivi, ali i da su neki „naročito ranjivi” ili su to u posebnim okolnostima³⁰. Drugim rečima, uz koncept „prosečni potrošač” razvio se i koncept „ugroženi potrošač”³¹

4.1. Izvori prava i uticaj politike zaštite potrošača na javno i privatno pravo država članica

Može se reći da se postepeni razvoj potrošačkog prava odvijao i pod prosečnim uticajem razvoja drugih politika, dok se za aktuelno stanje u EU može reći da potrošačko pravo EU utiče na razvoj drugih politika. Osim toga, značajno mesto u sagledavanju razvoja potrošačkog prava ima i harmonizacija nacionalnih zakona država članica, tzv. „meko pravo” i tzv. „negativno pravo” odnosno razvoj iz bogate sudske prakse. Pod pojmom „meko pravo” podrazumevaju se pravila koja formalno nisu obavezujuća, ali čiji značaj proističe iz bitne činjenice da ona izražavaju zvaničan politički stav institucija Evropske unije. Pod pojmom „negativno pravo” uobičajeno se podrazumeva skup pravila, koja postepeno postaju pravo a čine ga: (1) norme koje zabranjuju određena ponašanja za koja je ocenjeno da negativno utiču na prekograničnu trgovinu, pri čemu se pre svega misli na uklanjanje trgovinskih barijera kao oblik posredne potrošačke politike (dok se direktna politika odnosi na integraciju tržišta kao primarni cilj); (2) uticaj na potrošače koji je posledica uklanjanja nacionalnih mera ako su štetne za izbor potrošača, kao i uklanjanje nacionalnih mera koje su usmerene na zaštitu domaćih potrošača ukoliko ometaju prekograničnu trgovinu; (3) uloga Suda, odnosno sudska praksa koja je formirana. U tom se smislu za potrošačko pravo Evropske unije kaže da je između procesa negativne i pozitivne harmonizacije.³²

Za nastanak, razvoj i postepeno oblikovanje zaštite potrošača u EU od značaja su i rezolucije. Ipak, uz uvažavanje svih prethodno navedenih izvora, najvažniji izvor kojim je uređena sadržina sistema koji bismo danas nazvali zaštitom

---

restriktivnim i ekstenzivnim, opštim i sektorskim definicijama potrošača, kao i o pojmu potrošača u praksi Suda pravde EU detaljno vid. N. Tešić, *Pravo zaštite hipotekarnih potrošača, pravna trilogija – knjiga prva: pojam hipotekarnog potrošača*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2022, 42–55.

³⁰ U Evropskoj direktivi o nepoštenoj poslovnoj praksi od prosečnih potrošača razlikuju se potrošači koji su, zbog svojih telesnih ili duševnih mana, dobi ili lakomislenosti, posebno osetljivi na određenu poslovnu praksu ili predmetni proizvod. Osim potrošača koji su po definiciji slabija strana i samim tim ranjivi, postoje još ranjiviji potrošači koji se uglavnom opisuju kao posebno ranjivi ili hiperranjivi potrošači. Vid. N. Tešić, „O prirodi i poreklu potrošačke ranjivosti”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 3/2020, 85. U navedenom radu ukazuje se na uzroke ranjivosti i njene podele na: objektivnu i subjektivnu ranjivost, mesnu i pristupnu ranjivost, ranjivost zasnovanu na ličnim i tržišnim odlikama, individualnu i transakcionu ranjivost, zdravstvenu i emocionalnu ranjivost, kao i ranjivost u vezi sa zaključenjem, tokom ispunjenja i prilikom prestanka ugovora.

³¹ Opšti pojam „ugroženi potrošač” još uvek nije široko prihvaćen, već se ovaj koncept vezuje za pojedine delatnosti, odnosno sektore. O razlozima koji objašnjavaju navedenu pojavu, kao i za razmatranje specijalne pravne zaštite sektorski ugroženih potrošača u pravu EU i Republici Srbiji na primeru „energetski ugroženog kupca” vid. K. Jovičić, „Koncept „ugroženi potrošač” u pravu EU i srpskom pravu”, *Pravo i privreda* 3/2021, 361–377.

³² N. Lazarević, M. Đurović, M. Lazarević, M. Đinđić, *Studija potrošačke politike u Srbiji*, Centar za evropske politike, Beograd 2013, 11.

potrošača u EU, odnosno centralni i ključni pravni instrumenti usklađivanja u oblasti zaštite potrošača jesu direktive, koje obavezuju države članice EU da izvrše transponovanje. Broj direktiva koje se odnose na pitanja zaštite potrošača je u stalnom porastu. Razlog tome jeste i u činjenici da mnoge direktive koje se odnose na razne druge oblasti (ne primarno na zaštitu potrošača) sadrže i određena pravila koja se odnose na potrošače. U tom smislu, direktive u oblasti zaštite potrošača uređuju: tehničke standarde koji se uvode sa ciljem zaštite potrošača, uslove na tržištu, naročito reklamiranje i pitanja koja spadaju u domen privatnog, posebno ugovornog prava. U tom smislu reč je o posrednoj (indirektnoj) harmonizaciji sistema privatnog prava država članica. Direktive koje se smatraju potrošačkim *acquis*, mogle bi se sistematizovati u nekoliko užih celina kao grupe pitanja, koja zajedno predstavljaju svojevrsan sistem zaštite potrošača, a čine ih: (1) nepoštene odredbe u potrošačkim ugovorima; (2) prodaja potrošačke robe i garancije; (3) distanciona prodaja – ugovori zaključeni na daljinu ili van poslovnih prostorija trgovca; (4) odgovornost za (ne)ispravnost proizvoda; (5) potrošački krediti; (6) turistički paket aranžmani; i (7) ugovori o *timesharingu*.³³

Uticaj politike zaštite potrošača u EU na javno i privatno pravo država članica ogleđa se u tome što način funkcionisanja Evropske unije u postojećem obliku podrazumeva i usklađivanje nacionalne politike i propisa (na nivou država članica) sa politikom i propisima Evropske unije u oblasti zaštite potrošača. Takva obaveza odnosi se na države kandidate, kao što je i za Republiku Srbiju ustanovljena Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju. Putem direktiva iz oblasti zaštite potrošača EU izvršila je određeni uticaj i na privatno i na javno pravo država članica, budući da zaštita potrošača nesporno obuhvata i privatnopravne i javnopravne aspekte, pa se može reći da je time u određenoj meri došlo i do promene pravnog poretka država članica. Tokom prethodnih decenija EU je izgradila čitav niz propisa javnog prava dajući tako okvir za ulogu, funkcije i primenu nacionalnih poredaka privatnog prava država članica EU, čak i šire.³⁴

Iz opisanog nastanka i razvoja ove oblasti u Evropskoj uniji proističe zaključak da je za pravo zaštite potrošača pravilnije reći da predstavlja harmonizovano pravo država članica, nego što je pravo EU. Kada se uzmu u obzir propisi i instrumenti koji su donošeni i donose se na nivou EU, kao i nacionalni propisi zemalja članica, onda se tek može izvesti sveobuhvatan zaključak da pravo zaštite potrošača ne može biti kompletno sagledano samo preko rada institucija EU, već da postaje zaokružena i delotvorna celina i sistem tek u sinergiji sa propisima donošanim na nivou država članica. Okosnicu tog sistema koji ima dva nivoa, evropski i nacionalni, čini komunitarno pravo zaštite potrošača kao pravna tekovina EU koja se kao takva označava i kao *Consumer Acquis*. Razloge za to treba

---

³³ Vid. W. Rolland, „Uticaj komunitarnog prava na nacionalna privatna prava”, *Nova pravna revija: časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo* 2/2011, 10–13.

³⁴ H. Micklitz, “Contract law under regulatory siege – revival of the contract law? Standardisation, Regulation and Consent”, in: *European Contract Law and the Creation of Norms* (eds. Stefan Grundmann, Mateusz Grochowski), Cambridge 2021, 214.

razumeti u okviru činjenice da zaštita potrošača predstavlja jednu od oblasti u kojima je nadležnost podeljena između Unije i zemalja članica.

Danas sveukupno zakonodavstvo EU u oblasti zaštite potrošača sadrži izuzetno veliki broj propisa i akata, koji se mogu sistematizovati u nekoliko grupa pitanja počev od (1) potrošači – opšta pravila, koja obuhvataju: (a) obezbeđivanje da jedinstveno tržište funkcioniše u interesu EU potrošača i (b) program jedinstvenog tržišta. Osim navedenih opštih pravila, posebna pitanja su sistematizovana u sledeće grupe: (2) zaštita interesa potrošača, (3) bezbednost potrošača i (4) potrošači i hrana. U okviru zaštite interesa potrošača, pitanja se dalje grupišu u sledeće uže celine: sprečavanje nepoštenih poslovnih prakse i nepoštenih cena, sprečavanje nepoštenih ugovornih odredaba, pravna sredstva i rešavanje sporova, prava u vezi sa putovanjima, pravila i prava u avio-prevozu, finansijske usluge, označavanje proizvoda i predstavljanje potrošača. Kada je reč o pitanjima koja se odnose na bezbednost potrošača, ona se sistematizuju u sledeće uže grupe pitanja: zdravlje, pravila o bezbednosti proizvoda i bezbednost usluga. Kada je reč o pitanjima koja se otvaraju u vezi sa potrošačima i hranom, ona se sistematizuju u sledeće grupe pitanja: pravila o bezbednosti hrane, pravila i zaštita potrošača u vezi sa genetski modifikovanim organizmima (GMO), posebna pravila u vezi sa određenim kategorijama hrane, označavanje hrane i organski proizvodi, pakovanje hrane i skladištenje.³⁵

Razvoj potrošačkog prava Evropske unije karakteriše postepenost i pragmatičnost jer su pravila koja štite potrošače nastajala sa ciljem da se reše konkretni životni problemi nastali u praksi. Istovremeno, u pravnoj teoriji se ističe da su najraniji zakonodavni akti koji su značili intervenciju u nacionalna privatna prava bili upravo akti o zaštiti potrošača, što je logična posledica postojanja jasnog pravnog osnova za delovanje, kao i činjenice da su u početku uređivani samo specifični problemi, koji načelno nisu dovodili u pitanje nacionalne privatnopravne poretke i njihove strukture.³⁶

4.2. Organi i tela EU sa posebnim nadležnostima u oblasti zaštite potrošača

Kada je reč o organima EU nadležnim u oblasti zaštite potrošača najpre u okviru Komisije, postoji Generalni direktorat za pravosuđe i potrošače³⁷, nadležan za politiku EU u oblasti pravosuđa, potrošačkih prava i rodne ravnopravnosti. U tom smislu, EU teži da zaštiti bezbednost i prava potrošača, uključujući oblasti koje se brzo razvijaju, kao što su *online* trgovina, snabdevanje energijom i finansijske usluge. Uz to, podržava evropske potrošačke centre, koji nude pomoć u prekograničnim sporovima. Politike EU kada je reč o potrošačima obuhvataju:

³⁵ Vid. detaljnije: <https://eur-lex.europa.eu/content/summaries/summary-09-expanded-content.html>.

³⁶ W. Rolland, 10.

³⁷ Vid. https://ec.europa.eu/info/departments/justice-and-consumers_en.

politiku zaštite potrošača, pravo zaštite potrošača, rešavanje potrošačkih sporova, bezbednost proizvoda, cirkularnu ekonomiju, zaštitu potrošača u finansijskim uslugama, snabdevanje energijom, transportne emisije i međunarodnu saradnju u cilju bezbednosti proizvoda.³⁸

U Evropskom parlamentu, postoji Odbor za unutrašnje tržište i zaštitu potrošača, koji uz redovan rad organizuje i javna slušanja o problemima u ovoj oblasti.³⁹

Postoji takođe i Mreža evropskih potrošačkih centara (ECC Net), koja predstavlja mrežu nezavisnih kancelarija kofinansiranih od strane Evropske komisije. Ove kancelarije: (a) objašnjavaju potrošačima njihova prava, (b) pomažu da se reši spor sa prodavcem u drugoj državi članici EU, (c) upućuju kome potrošač može da se obrati ukoliko ne mogu da pomognu. Osim pružanja pomoći potrošačima, ECC Net predstavlja ekspertsko telo i pouzdanog partnera zainteresovanim stranama i kreatorima politika koji žele da promovišu prava potrošača, a ima i važnu ulogu u obaveštavanju organa nadležnog za sprovođenje zakona o trgovcima koji krše zakon o potrošačima.⁴⁰ Jedna od vrednosti mreže je i njena brza reakcija na nova pitanja, kao što je pomoć koja se pruža potrošačima tokom pandemije kovida-19.⁴¹ Za 16 godina prekogranične zaštite potrošača, 1.500.000 evropskih potrošača dobilo je savet ili pomoć od strane 29 centara širom Evrope (EU, Norveška i Island).⁴²

Sud pravde EU naročito je važan u oblasti zaštite potrošača, pre svega zbog specifične uloge ovog suda u pogledu tumačenja prava EU. Kada je reč o nepravičnim ugovornim odredbama, treba skrenuti pažnju na to da je zauzet stav prema kome je sud dužan da po službenoj dužnosti utvrdi ništavost nepravične ugovorne odredbe čak i kada potrošač to nije tražio u tužbenom zahtevu. Osim navedenog, značajni su i oni slučajevi koji se odnose na obaveze država članica da transponuju direktive u oblasti zaštite potrošača. U tom smislu, tadašnji Evropski sud pravde (sadašnji Sud pravde EU) stao je na stanovište da postoji pravo na naknadu štete i u slučaju neadekvatnog transponovanja, kao i u slučaju da je država članica izazvala štetu građanima tako što nije izvršila transponovanje direktive.⁴³

---

³⁸ Vid. https://ec.europa.eu/info/policies/consumers_en.

³⁹ Informacije o radu Odbora za unutrašnje tržište i zaštitu potrošača, kao i o javnim slušanjima koje organizuje ovaj odbor dostupne su na sajtu Evropskog parlamenta: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/imco/home/highlights>.

⁴⁰ Vid. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/consumer-rights-and-complaints/resolve-your-consumer-complaint/european-consumer-centres-network-ecc-net_en. ECC Net je tokom 2021. godine pomogla preko 126.000 potrošača.

⁴¹ Prema zvaničnom obaveštenju ECC Neta, ova mreža je u periodu od aprila 2020. do aprila 2021. godine povratila preko četiri miliona evra odštete za potrošače čija su prava povređena usled pandemije kovida-19. Vid. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/consumers/resolve-your-consumer-complaint/european-consumer-centres-network-ecc-net/ecc-net-and-covid-19_en.

⁴² <https://www.eccnet.eu>.

⁴³ U navedenom kontekstu, a pre svega saglasno odluci Evropskog suda pravde, nacionalni sudovi država članica EU najpre su dužni da tumače pravo u svetlu sadržine direktive i saglasno njenoj svrsi. Ukoliko se ovakvim tumačenjem ne može ostvariti rezultat koji je cilj direktive, država članica koja je izazvala štetu time što nije transponovala direktivu ima obavezu da takvu štetu nadoknadi kada su kumulativno ispunjena tri uslova: (1)

4.3. Specifična prava i pravila svojstvena potrošačkom pravu EU

Specifična prava svojstvena potrošačkom pravu EU kao karakteristika zaštite potrošača i svojevrsna okosnica ugovornog potrošačkog prava EU su: dužnost obaveštavanja – pod čim se podrazumeva informisanost kako u predugovornoj fazi tako i u fazi nakon zaključenja ugovora, a smatra se da potrošač treba da bude adekvatno i potpuno informisan⁴⁴ tako da može da se efikasno zaštititi, pravo na odustanak od ugovora⁴⁵ (kod ugovora zaključenih na daljinu, odnosno izvan poslovnih prostorija), zaštita kolektivnih interesa potrošača koja danas ima i preventivni značaj a državama članicama je ostavljeno da opredele da li će ona biti u formi sudske ili upravne zaštite, stroga priroda pravila zaštite potrošača, širok spektar osnovnih elemenata potrošačkog ugovora⁴⁶, teret dokazivanja o (ne)postojanju određenih činjenica se prebacuje na trgovca (posebno kada je u pitanju prodaja na daljinu, marketing finansijskih usluga, nepoštena poslovna praksa), zaštita od nepravičnih ugovornih odredaba⁴⁷ i nepoštene poslovne prakse. Uspostavljanjem navedenih pravila, donetih sa ciljem zaštite potrošača kao slabije strane u potrošačkom ugovornom odnosu, stvaran je ne samo specifičan sistem za ugovorno potrošačko pravo već je dolazilo i do uticaja na nacionalno ugovorno i šire građansko

svrha direktive je takva da se pojedincima ustanove određena prava, (2) moguće je identifikovati sadržinu tih prava iz teksta direktive; (3) postoji uzročno-posledična veza između propuštanja države članice da transponuje tu direktivu i štete koju je pojedinac pretrpeo.

⁴⁴ Dužnost predugovornog informisanja danas je značajno i detaljno razmatrano pitanje, budući da postoji više perspektiva iz kojih se može posmatrati, kao što je npr. u kontekstu savesnosti i poštenja u sistemima koji poznaju ovo načelo, u kontekstu prevare, u kontekstu propuštanja kojim se obmanjuju potrošači itd. Za analizu više značenja dužnosti informisanja i njihovog međusobnog odnosa vid.: M. Đurović, "Duty of information in European private law", u: *Primena prava i pravna sigurnost – Zbornik radova 34. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perović* (ur. Jelena Perović Vujačić), tom III, Beograd 2021, 413–439.

⁴⁵ O pravu na odustanak od ugovora u potrošačkom pravu EU, detaljno vid. M. Đurović, "The right of withdrawal under EU Consumer Law", u: *Unifikacija prava i pravna sigurnost – Zbornik radova 33. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perović* (ur. Jelena Perović Vujačić), tom II, Beograd 2020, 411–425.

⁴⁶ Jedna ugovorna specifičnost aktuelnog srpskog prava koja je posledica zaštite potrošača u EU, odnosno zaštite korisnika finansijskih usluga, a koja se odrazila na naše pravo i praksu jeste obaveza pisanog obaveštenja o određenim podacima (informacijama) prilikom zaključenja ugovora koji moraju biti sadržani u ugovornom dokumentu. Reč je o pisanom preciziranju, obaveštenju ili potvrdi određenih podataka u trenutku zaključenja ugovora; ovi podaci imaju karakter informacije i zakonom su propisani. Terminologija je donekle stvorila zabunu koja bi mogla dovesti do toga da se ovi podaci smatraju obaveznim elementima ugovora što bi dalje moglo da dovede do konfuzije sa bitnim elementima ugovora i tradicionalnom podelom sastojaka ugovora. Treba imati na umu cilj ove odredbe, a to je zaštitna funkcija za potrošača odnosno korisnika finansijskih usluga, te je ova obaveza suštinski nalog onoj ugovornoj strani koja nije potrošač, već obavlja profesionalnu delatnost (banka). U pravnoj teoriji se smatra da tzv. „obavezni elementi“ ugovora predstavljaju obavezu samo jedne ugovorne strane da u tekst ugovora uključi sve propisane informacije; da je cilj uređivanje elemenata koji određeni tip ugovora mora da sadrži da se zaštiti druga, slabija strana ugovora, te da upravo iz tog razloga sankcija za neunošenje svih „obaveznih elemenata“ u ugovor nije i ne može biti nepunovažnost ugovora. Vid. M. Radović, „Obavezni elementi ugovora“ kao rezultat specifičnog načina implementacije prava Evropske unije u pravo Srbije, u: *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije* (ur. Vuk Radović), Beograd 2019, 450.

⁴⁷ Pravno uređenje nepoštenih ugovornih odredaba i pravnih posledica njihovog unošenja u potrošačke ugovore jedno je od centralnih ili barem nezaobilaznih mesta kada je reč o zaštiti potrošača. Direktiva 93/13/EEZ o nepravičnim odredbama u potrošačkim ugovorima od 5. aprila 1993. godine koju je doneo Savet Evropske ekonomske zajednice (EEZ) smatra se jednom od ključnih i najvažnijih direktiva u oblasti zaštite potrošača.

pravo država članica, što je kao proces teklo i uz otpore u pojedinim državama članicama. Danas je zaštita potrošača u EU na tako visokom vrednosnom nivou da je praktično nemoguće doneti neki novi propis ukoliko on nije u potpunosti usaglašen sa zahtevima i politikom zaštite potrošača. Uz to, domen zaštite potrošača se neprekidno proširuje (više se ne odnosi samo na trgovinu) i danas se usmerava ka povezivanju sa mnogim aspektima ekološkog, pa čak i radnog prava. Takođe, prava potrošača se aktuelno posmatraju i iz ugla ljudskih prava, pa se govori i o konstitucionalizaciji potrošačkih prava.

Posebnu karakteristiku evropske zaštite potrošača predstavljaju alternativni načini rešavanja potrošačkih sporova. Razlozi zbog kojih evropski standardi ukazuju na tendenciju vansudskog rešavanja sporova leže u činjenici da parnica pred sudom može biti višestruko problematična za potrošače, zbog čega su pojedine države članice današnje EU još krajem 60-tih godina prošlog veka otpočele sa uvođenjem mehanizama alternativnog rešavanja sporova, a Unija i danas podržava i promoviše alternativne načine rešavanja potrošačkih sporova. U okviru ove teme, a u kontekstu savremenog razvoja zaštite potrošača u EU, značajno je pomenuti da je 2013. godine u EU doneta Direktiva o alternativnim načinima rešavanja sporova, kao i Uredba o *online* rešavanju potrošačkih sporova (kako se skraćeno naziva).⁴⁸

Još jedna osobenost u vezi sa potrošačkim ugovorima u pravu EU su zaštitna pravila o jurisdikcionoj nadležnosti⁴⁹ kojima se pruža procesnopravna zaštita potrošača kao slabije strane u sporu. Jurisdikciona privilegija se sastoji u određivanju kriterijuma nadležnosti na različit način (asimetrično) u zavisnosti od toga da li tužbu podnosi zaštićena stranka u sporu ili protivna stranka. Ukoliko spor pokreće potrošač protiv trgovca, pravila Uredbe *Brisel I bis* daju tužiocu mogućnost izbora između više jurisdikcija država članica, jer se tužba u tom slučaju može podneti sudovima država članica u kojima se nalazi domicil tuženog ili tužioca, ili mesto poslovne jedinice tuženog.⁵⁰

5. FAZE RAZVOJA POTROŠAČKOG PRAVA REPUBLIKE SRBIJE

Pravni okvir za zaštitu potrošača u Srbiji određivan je donošenjem (posebnih) zakona koji su uređivali ovu oblast, što je pitanje pravnopolitičkog opredeljenja zakonodavca.⁵¹ To je sistemski pristup kojim je na celovit i sistematičan način

⁴⁸ Pun naziv ove uredbe je: Uredba (EU) br. 524/2013 Evropskog parlamenta i Saveta od 21. maja 2013. godine o online rešavanju potrošačkih sporova i o izmeni Uredbe (EZ) br. 2006/2004 i Direktive 2009/22/EZ, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0524>, 25. 09. 2022.

⁴⁹ Osim za potrošačke ugovore, posebna rešenja o međunarodnoj jurisdikcionoj nadležnosti u pravu EU postoje i za sporove iz ugovora o osiguranju i pojedinačnih ugovora o radu.

⁵⁰ Dok je, u suprotnoj situaciji, za sporove trgovca protiv potrošača nadležan samo sud države članice u kojoj se nalazi domicil potrošača. Vid. D. Kitić, *Međunarodno privatno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i JP Službeni glasnik, Beograd 2019, 248–250.

⁵¹ Kada je reč o ugovornom potrošačkom pravu, zakonodavac je posebna prava potrošača, odnosno specifičnosti posebnog pravnog režima ugovora potrošača sa trgovcem mogao da uredi i izmenama i dopunama Zakona o

uređivana materija zaštite potrošača, saglasno stepenu razvoja potrošačkog prava u trenutku priprema predloga zakona. Takav pristup, kao i činjenica da je reč o materiji koja se intenzivno razvija, dopunjuje i menja uzrokovali su česte izmene i dopune zakona, kao i donošenje novih zakona kojima se uređuje ista materija, a derogira prethodni zakon.

Ustav Republike Srbije iz 2006. godine sadrži posebnu odredbu o zaštiti potrošača, koja se može smatrati adekvatnim pravnim, štaviše ustavnim osnovom za posebno pravno uređenje zaštite potrošača, ali i za poseban pravni režim koji se odnosi na potrošače (u odnosu na opšti pravni režim obligacionih odnosa). Reč je konkretno o članu 90. Ustava RS čiji je naslov glasi „zaštita potrošača”. Saglasno navedenom članu Ustava, Republika Srbija štiti potrošače. Posebno su zabranjene radnje usmerene protiv zdravlja, bezbednosti i privatnosti potrošača, kao i sve nečasne radnje na tržištu.⁵² Uz navedeno, od značaja je i odredba Ustava RS saglasno kojoj Republika Srbija uređuje i obezbeđuje ostvarivanje i zaštitu sloboda i prava građana.⁵³

5.1. Prvi zakoni o zaštiti potrošača koji su se primenjivali u Srbiji

Prvi zakon koji se odnosio na materiju zaštite potrošača donet je na saveznom (ne na republičkom) nivou, i to 2002. godine. Reč je o Zakonu o zaštiti potrošača⁵⁴ donetom u Saveznoj Republici Jugoslaviji, dok je prvi zakon koji je donet na republičkom nivou, dakle u Republici Srbiji, bio Zakon o zaštiti potrošača⁵⁵ (u daljem tekstu: ZZP) donet 2005. godine.

5.2. Zakon o zaštiti potrošača iz 2010. godine

ZZP iz 2010. godine⁵⁶, koji je stupio na pravnu snagu 1. januara 2011. godine, sadržao je niz novina, kojima se srpskog zakonodavstvo u oblasti zaštite potrošača usklađivalo sa standardima i pravnim tekovinama EU (imajući u vidu Sporazum iz 2008. godine). Ovim zakonom su u pravni sistem Republike Srbije suštinski uvedene odredbe i rešenja desetak evropskih direktiva koje se odnose na zaštitu potrošača.

Osim individualne zaštite potrošača, ZZP iz 2010. godine prvi put u naš pravni sistem uvodi i kolektivnu zaštitu potrošača koja se ostvaruje u sudskom, i

---

obligacionim odnosima, budući da ZOO osim opšteg pravnog režima ugovornog prava sadrži na mestima gde je to potrebno i opravdano i posebna rešenja (poseban režim) za ugovore u privredi (između dva trgovca).

⁵² Čl. 90. st. 2. Ustava Republike Srbije, *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006.

⁵³ Čl. 97. st. 1. tačka 2. Ustava Republike Srbije, *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006.

⁵⁴ *Sl. list SRJ*, br. 37/2002.

⁵⁵ *Sl. glasnik RS*, br. 79/2005. Danom stupanja na snagu ovog zakona prestao je da važi Zakon o zaštiti potrošača, *Sl. list SRJ*, br. 37/2002.

⁵⁶ *Sl. glasnik RS*, br. 73/2010.

to parničnom postupku.⁵⁷ Kada je reč o pokretanju postupka, odnosno aktivnoj legitimaciji, zakonodavac je predvideo značajnu ulogu udruženja potrošača. ZZP iz 2010. godine je u pogledu postupka propisivao shodnu primenu odredaba kojima se uređuje parnični postupak, što je konkretno Zakon o parničnom postupku, koji je sadržao čitavu glavu kojom je bio regulisan postupak za zaštitu kolektivnih prava i interesa građana. Međutim, ni ZZP ni Zakon o parničnom postupku nisu precizno definisali kolektivni interes u okviru posebnih prava o postupku za zaštitu kolektivnih prava i interesa građana, što je kao teorijski propust bilo izloženo kritici.⁵⁸ Kolektivna zaštita potrošača kroz sudski postupak u Srbiji bila je i pozitivnopravno posmatrano kratkog daha. Naime, odredbe Zakona o parničnom postupku, kojom je bio uređen postupak za zaštitu kolektivnih prava i interesa građana, stavljene su van snage 2013. godine odlukom Ustavnog suda, koji je ocenio da su neustavne.⁵⁹

ZZP iz 2010. doneo je i druge promene u srpskom ugovornom potrošačkom pravu koje se naročito odnose na: zaštitu potrošača prilikom zaključenja ugovora na daljinu (što podrazumeva i elektronsku trgovinu) i van poslovnih prostorija trgovca; ništavost nepravinih odredaba u potrošačkim ugovorima; posebna prava potrošača iz ugovora o prodaji robe i pružanju usluga, a naročito odgovornost trgovca za nesaobraznost predate robe odnosno pruženih usluga onome što je ugovoreno i posebna prava potrošača iz ugovora u oblasti turizma.⁶⁰

5.3. Zakon o zaštiti potrošača iz 2014. godine

Jedna od najvažnijih novina koju je doneo ZZP iz 2014. godine (a koji je više puta menjan i dopunjavan)⁶¹ jeste zaštita kolektivnih interesa potrošača u upravnom postupku. Ovaj postupak se pokreće protiv nepravinih ugovornih odredaba i nepoštene poslovne prakse. U tom postupku značajnu ulogu imala su evidentirana udruženja potrošača. Postupak za zaštitu kolektivnih interesa potrošača koji je sproveden prema ZZP-u iz 2014. godine pokazao je određene konkretne rezultate i u pogledu nepoštenih ugovornih odredaba i u pogledu nepoštene poslovne prakse.⁶²

⁵⁷ O analizi sistema kolektivne zaštite potrošača predviđenim ZZP-om iz 2010. godine i njegovom poređenju sa tada tek usvojenim ZZP-om iz 2014. godine vid. B. Babović, „Zaštita kolektivnih interesa potrošača”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 2/2014, 215–228.

⁵⁸ M. Jovanović Zattila, „Koncept kolektivne zaštite potrošača – put kojim se ređe ide”, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* 14/2014, 50.

⁵⁹ Odluka Ustavnog suda, IUz broj 51/2012 od 23. maja 2013. godine, *Sl. glasnik RS*, br. 49/2013.

⁶⁰ Vid. M. Karanikić Mirić, „Šta je novo u srpskom ugovornom (potrošačkom) pravu?”, u: *Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije* (ur. Stevan Lilić), Beograd 2010, 131 i dalje. U ovom radu ukazuje se i na to da je srpski zakonodavac tada propustio priliku da pruži posebnu zaštitu potrošačima u ostvarivanju prava iz ugovora o potrošačkom kreditu.

⁶¹ *Sl. glasnik RS*, br. 62/14, 6/16 – dr. zakon i 44/18 – dr. zakon.

⁶² Vid. S. Vukadinović, „Mehanizmi kolektivne zaštite potrošača od nepravinih ugovornih odredaba”, u: *Zaštita kolektivnih interesa potrošača* (ur. Katarina Ivančević), Beograd 2021, 234.

ZZP iz 2014. godine sadrži i posebnu novinu koja se odnosi na javna komunalna preduzeća, i propisuje uvođenje savetodavnih tela pri ovim preduzećima, kao i uključenost predstavnika evidentiranih udruženja za zaštitu potrošača u sastav ovakvih savetodavnih tela.

Važna i za potrošače veoma korisna i praktična novina, koju je uveo ZZP iz 2014. godine, jeste mogućnost da potrošač podnese reklamaciju i ako više nema u posedu originalnu ambalažu robe, što je formalnopravno uvedeno tako što je propisano da nemogućnost potrošača da dostavi prodavcu ambalažu (u kojoj je roba prodana) ne može biti uslov za rešavanja reklamacije, niti razlog za odbijanje otklanjanja nesaobraznosti. Pored toga, potrošačima je omogućeno da biraju između popravke proizvoda ili njegove zamene, tako što je saglasno ZZP-u iz 2014. godine, u prvih šest meseci od kupovine, popravka robe moguća samo uz izričitu saglasnost potrošača. Uz navedeno, ovim zakonom je omogućen raskid ugovora u roku od 14 dana bez navođenja razloga za ugovore zaključene na daljinu, kao i ugovore zaključene van poslovnih prostorija.

ZZP iz 2014. godine uveo je drugačiji pravni režim u vezi sa reklamacijama, saglasno kome je značajno skraćen rok koji ima trgovac da odgovori na reklamaciju. Naime, saglasno ZZP-u iz 2014. godine, rok za odgovor na reklamaciju je osam dana (dok je prema ZZP-u iz 2010. godine bio 15 dana). ZZP iz 2014. godine je u pogledu roka za rešavanje reklamacije precizniji. Naime, ZZP iz 2010. godine sadržao je termin „primeren rok”, dok je ZZP iz 2014. godine ovaj rok precizno odredio i to u danima, tako da on iznosi 15 dana, dok je rok za nameštaj i tehniku 30 dana. Ovim zakonom predviđena je takođe i obaveza za trgovce da vode posebnu evidenciju primljenih reklamacija potrošača a evidencija treba da sadrži sve elemente koji su potrebni da bi se sagledao kompletan tok postupanja po reklamaciji.

Kao novinu, ZZP iz 2014. uveo je i Nacionalni registar potrošačkih prigovora, koje vodi ministarstvo nadležno za zaštitu potrošača, pri čemu se pod pojmom potrošački prigovor razume svaka predstavka ili pritužba kojom se prijavljuje povreda prava potrošača iz ovog ili drugih zakona.⁶³

5.4. Novine u Zakonu o zaštiti potrošača iz 2021. godine

Aktuelno važeći (poslednji) Zakon o zaštiti potrošača donet je 2021. godine.⁶⁴ Vlada Republike Srbije je u svojstvu ovlašćenog predlagача⁶⁵ Predloga zakona o zaštiti potrošača iz 2021. godine u obrazloženju Predloga koji je podnela Narodnoj skupštini navela da su razlozi za donošenje novog zakona nedostaci uočeni tokom primene ZZP-a iz 2014. godine. Ovi nedostaci sprečavaju njegovu potpunu primenu u praksi i onemogućavaju pružanje i garanciju zadovoljavajućeg nivoa

⁶³ Vid. čl. 139. Zakona o zaštiti potrošača, *Sl. glasnik RS*, br. 62/14, 6/16 – dr. zakon i 44/18 – dr. zakon.

⁶⁴ *Sl. glasnik RS*, br. 88/2021.

⁶⁵ Obrađivač Predloga zakona o zaštiti potrošača bilo je Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija.

zaštite potrošačima u Srbiji prevashodno usled: (1) nepostojanja funkcionalnog institucionalnog okvira za vansudsko rešavanje potrošačkih sporova; (2) nepostojanja preciznog broja potrošačkih sporova koji se vode pred sudovima; (3) nedovoljne zaštite putnika (potrošača) u oblasti turizma; (4) nepostojanja efektivne kazne koja ima odvraćajuće dejstvo; (5) potrebe za višim nivoom odgovornosti i javnosti u radu udruženja i saveza udruženja za zaštitu potrošača; (6) neusklađenosti potrošačkog prava Republike Srbije sa novim propisima EU o putovanjima u paket aranžmanima i povezanim putnim aranžmanima, a koji potrošačima donose veću zaštitu⁶⁶, te je nov zakon pripreman sa ciljem da se ovi nedostaci prevaziđu i postigne usklađenost sa navedenom direktivom.⁶⁷

Iste godine kada je zakon donet, pravna teorija je ukazala da je zakonodavac u ZZP-u iz 2021. godine propustio da preuzme u naše pravo rešenje u pogledu vrste putnika koji se, po pravu EU, ne kvalifikuju kao potrošači. Reč je o fizičkim licima na poslovnim putovanjima, uključujući predstavnike i zaposlene u malim i *start-up* preduzećima, samozaposlena lica, pripadnike slobodnih profesija i druga lica koja putuju u profesionalne svrhe, jer je njihov pregovarački položaj na tržištu turističkih usluga isti kao položaj potrošača, te oni kupuju karte i rezervišu smeštaj istim kanalima i zato im treba pružiti jednaku zaštitu kao potrošačima.⁶⁸

Značajna novina ZZP-a iz 2021. god. jeste u tome što on propisuje pravo na vansudsko rešavanje sporova tako da postupak pred telom može da pokrene potrošač samo ukoliko je prethodno izjavio reklamaciju ili prigovor trgovcu. Zakon izričito propisuje da je trgovac obavezan da učestvuje u postupku vansudskog rešavanja potrošačkih sporova pred telom, kao i da je dužan da na prodajnom mestu vidno i jasno istakne obaveštenje da je po zakonu obavezan da učestvuje u postupku rešavanja potrošačkih sporova. Vansudsko rešavanje potrošačkog spora⁶⁹ može da traje najduže 90 dana od dana podnošenja predlo-

⁶⁶ Vid. Predlog zakona o zaštiti potrošača, Obrazloženje – deo II Razlozi za donošenje zakona, 83–84, http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/2021/1290-21%20-%20lat..pdf, 22. 8. 2022.

⁶⁷ Prema Izjavi o usklađenosti propisa sa propisima EU koja je sastavni deo Predloga zakona navode se razlozi sa delimičnu usklađenost, odnosno neusklađenost, a oni se, prema stanovištu ovlašćenog predlagrača, nalaze u tome da se nisu stekli tržišni uslovi za potpunu usklađenost sa Direktivnom o putovanjima u paket aranžmanima i povezanim putnim aranžmanima. Vid. Predlog zakona o zaštiti potrošača, Izjava o usklađenosti propisa sa propisima Evropske unije, 157.

⁶⁸ M. Karanikić Mirić, „Zakonodavna hiperaktivnost i delotvorna zaštita potrošača”, u: *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije* (priredio Stevan Lilić), Beograd 2021, 118–119 (i fusnota br. 44), koja na istom mestu ukazuje da upravo iz navedenih razloga u Preambuli (tačka 7) piše da bi Direktiva trebalo da se primenjuje i na ta lica i da bi sva lica koja uživaju zaštitu po pravilima Direktive trebalo nazivati putnicima, a ne potrošačima upravo zato da bi tom zaštitom bila obuhvaćena sva fizička lica na poslovnim putovanjima. U našem pozitivnom pravu putnik je potrošač koji kupuje ili za čiji račun se kupuje usluga u turizmu, a potrošač je fizičko lice koje na tržištu pribavlja robu ili usluge u svrhe koje nisu namenjene njegovoj poslovnoj ili drugoj komercijalnoj delatnosti. Ista autorka ističe i da Direktiva ne treba da štiti fizička lica koja organizuju svoja poslovna putovanja na osnovu trajnog poslovnog odnosa s nekim pružaocem usluga, kao i da delimična usklađenost postoji i u pogledu tačaka 14, 17 i 43 Preambule.

⁶⁹ O pitanju opravdanosti izuzimanja sektora osiguranja od obavezne medijacije na predlog potrošača, vid. N. Petrović Tomić, „Vansudsko rešavanje sporova iz osiguranja u režimu Zakona o zaštiti potrošača – privilegija izuzeća ili diskriminacije osiguranja?!” *Pravo i privreda* 2/2022, 275–296.

ga,⁷⁰ a potrošač može odustati od daljeg učešća u vansudskom rešavanju potrošačkog spora do okončanja postupka.⁷¹ Suštinski, reč je o postupku medijacije⁷², pri čemu je rad tela za vansudsko rešavanje potrošačkog spora besplatan za stranke u postupku vansudskog rešavanja potrošačkog spora.⁷³ Države članice EU započele su sa uvođenjem mehanizama alternativnog rešavanja sporova u oblasti potrošačkog prava krajem 1960. godine, dok su direktive o alternativnom rešavanju sporova i *online* rešavanju sporova donete 2013. godine.

Kada je reč o načinu rešavanja potrošačkih sporova, treba ukazati na još jednu specifičnost karakterističnu i za EU i za Srbiju, mada se ona u njima ne sprovodi na istovetan način, a to je zaštita kolektivnih interesa potrošača. U pogledu načina sprovođenja zaštite postoje različita mišljenja u pravnoj teoriji i različita rešenja u nacionalnim zakonodavstvima o tome da li je adekvatnije da se kolektivna prava potrošača štite u sudskom ili u upravnom postupku. Naše pozitivno pravo aktuelno poznaje jedino upravnu zaštitu kolektivnih interesa potrošača.

Iako je Nacionalni registar potrošačkih prigovora postojao i ranije, te je zadržan i u aktuelnom ZZP-u⁷⁴, novina zakona iz 2021. godine je uvođenje registra popularno naslovljenog „Ne zovi”. Reč je o tome da je ZZP 2021. uveo zabranu upućivanja poziva i/ili poruka telefonom potrošačima čiji su telefonski brojevi upisani u registar potrošača koji ne žele primati pozive i/ili poruke u okviru promocije i/ili prodaje telefonom.⁷⁵

5.5. Šta se planira u narednom periodu u cilju usklađivanja domaćeg sistema zaštite potrošača sa standardima EU?

Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije (NPAA) 2022–2025⁷⁶ u okviru Poglavlja 28 („Zaštita potrošača i zdravlja”) predviđa veliki

⁷⁰ Izuzetno, u opravdanim slučajevima kada je predmet spora složen, rok od 90 dana može se produžiti za najviše još 90 dana, o čemu telo bez odlaganja obaveštava potrošača i trgovca.

⁷¹ Vid. čl. 151. ZZP 2021.

⁷² Saglasno čl. 150. st. 2–3. ZZP 2021, tela za vansudsko rešavanje potrošačkih sporova su lica koja imaju svojstvo posrednika, u skladu sa zakonom kojim se uređuje posredovanje u rešavanju sporova, koja su diplomirala na pravnom fakultetu, stekla nakon diplomiranja dve godine iskustva u građanskopravnoj materiji i koja su upisana u listu tela koju sačinjava i javno objavljuje Ministarstvo.

⁷³ Vid. 167. st. 2. ZZP 2021, pri čemu je u st. 1. istog člana propisano da svaka stranka u postupku vansudskog rešavanja potrošačkog spora plaća svoje troškove (troškovi zastupanja, putni troškovi i sl.).

⁷⁴ Pod pojmom potrošačkog prigovora razume se svaka predstavka ili pritužba kojom potrošač prijavljuje povredu prava uređenu ovim ili drugim zakonom. Vid. čl. 147. ZZP 2021. Nacionalni registar potrošačkih prigovora ustanovljava i vodi ministarstvo nadležno za poslove zaštite potrošača, što je aktuelno Ministarstvo unutrašnje i spoljne trgovine (do 22. 10. 2022. godine bilo je Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija), u čijem sastavu postoji poseban Sektor za zaštitu potrošača (vid.: <https://www.zastitapotrosaca.gov.rs>) u okviru kog je uspostavljena informatička platforma koja potrošačima omogućava da se informišu o svojim pravima, kao i da podnesu prigovor u slučaju da smatraju da su povređena njihova potrošačka prava. Nacionalni registar potrošačkih prigovora dostupan je na internet adresi: <https://zapotrosace.gov.rs>.

⁷⁵ Registar se vodi pri regulatornom telu nadležnom za elektronske komunikacije. Vid. čl. 37. ZZP 2021.

⁷⁶ Dostupan na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/NPAA_2022-2025_002.pdf. Nakon dobijanja statusa države kandidata za članstvo u EU 2012. godine, Vlada Republike

broj aktivnosti u oblasti zaštite potrošača u narednom trogodišnjem periodu, a koje obuhvataju dve celine: zakonodavne planove, sa jedne strane i mere usmerene ka uspostavljanju institucionalnih i administrativnih kapaciteta neophodnih za primenu usklađenog zakonodavstva, sa druge.

Konkretno, u okviru zakonodavnih aktivnosti planira se: priprema predloga zakona o izmenama i dopunama Zakona o turizmu (u trećem kvartalu 2025. godine); priprema predloga zakona o zaštiti korisnika finansijskih usluga (u drugom kvartalu 2023. godine); priprema predloga zakona o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti potrošača (u drugom kvartalu 2024. godine) i priprema predloga zakona o izmenama i dopunama Zakona o opštoj bezbednosti proizvoda (u poslednjem kvartalu 2022. godine).

Uz navedene zakonodavne aktivnosti, planira se i jačanje institucionalnih i administrativnih kapaciteta u cilju sposobnosti preuzimanja obaveza iz članstva u EU i to: (1) uspostavljanje bilateralne/multilateralne saradnje sa zemljama članicama u cilju sprovođenja prekogranične saradnje u oblasti zaštite potrošača (u vezi sa Uredbom 2017/2394 o prekograničnoj saradnji organa zaduženih za sprovođenje zakona o zaštiti potrošača); (2) jačanje kapaciteta tela za vansudsko rešavanje potrošačkih sporova (u vezi sa Direktivom 2013/11 o vansudskom rešavanju potrošačkih sporova); (3) uspostavljanje ODR platforme, odnosno vansudskog rešavanja potrošačkih sporova onlajn putem (u vezi sa Uredbom 524/2013 o onlajn rešavanju potrošačkih sporova); (4) jačanje kapaciteta udruženja za zaštitu potrošača za pružanje praktične pomoći potrošačima u slučaju prekograničnog prigovora (u vezi sa Uredbom 2018/302 o utvrđivanju mera za sprečavanje neopravdanog geografskog blokiranja i drugih oblika diskriminacije na osnovu državljanstva, mesta boravka ili mesta poslovnog nastanjenja klijenata na unutrašnjem tržištu); (5) uspostavljanje i sprovođenje bilateralne/multilateralne saradnje sa zemljama članicama u sistemu koji se bazira na Evropskoj mreži potrošačkih centara (ECC-net); (6) jačanje kapaciteta predstavnika institucija u sistemu zaštite potrošača u cilju izvršenja zakona, a u skladu sa novim direktivama EU, a to su: Direktiva 2019/771 o određenim aspektima u pogledu ugovora o prodaji robe, Direktiva 2019/770 o određenim aspektima ugovora u pogledu ugovora za isporuku digitalnog sadržaja ili digitalne usluge, Direktiva 2019/2161 u pogledu boljih sprovođenja i modernizacije pravila Unije o zaštiti potrošača, Direktiva 2020/1828 o predstavničkim tužbama za zaštitu kolektivnih interesa potrošača); (7) realizacija edukacija (radionica) u oblasti sprovođenja propisa u postupcima identifikovanja i sprečavanja nepoštene poslovne prakse radi zaštite ekonomskih interesa potrošača (u vezi sa EU Direktivom o nepoštenoj poslovnoj praksi 2005/29/EZ); (8) Međusektorska saradnja za postizanje većeg učešća svih organa koji sprovode aktivnosti

---

Srbije je 2013. godine usvojila Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU, koji je do sada revidiran tri puta. Prvi put 2014. godine, drugi put 2016. godine, a potom je 2018. godine usvojena treća revizija za period 2018–2021. Novi NPPA za period 2022–2025. pripremljen je od strane nadležnih ministarstava, posebnih organizacija i službi Vlade, kao i ostalih institucija, koje su deo koordinacionog sistema uređenog Odlukom Vlade o formiranju Koordinacije za proces pregovora o pristupanju Republike Srbije EU i Tima za podršku pregovorima.

i preduzimaju mere da bi sprečili stavljanje na tržište opasnih proizvoda, u razmeni informacija preko nacionalnog sistema za brzu razmenu informacija o opasnim proizvodima i (9) kontinuirano jačanje administrativnih kapaciteta Narodne banke Srbije – Sektora za zaštitu korisnika finansijskih usluga, radi daljeg unapređenja postupaka individualne i kolektivne zaštite korisnika, koje sprovodi ovaj sektor, kao i radi daljeg razvoja regulatornih podsticaja konkurentnosti na tržištu – kako bi se obezbedilo kontinuirano podizanje nivoa zaštite ovih korisnika. Ova poslednja planirana aktivnost odnosi se na primenu: Direktive 2008/48 EZ o ugovorima o kreditima za potrošače, Direktive 2014/11/EU o ugovorima o kreditima za potrošače koji se odnose na stambene nepokretnosti, Direktive 2013/11/EZ o alternativnom rešavanju potrošačkih sporova, Direktive 2009/22/EZ o nalogima za zaštitu interesa potrošača, Uredbe 2017/2394 o saradnji između nacionalnih tela nadležnih za sprovođenje zakona o zaštiti potrošača.⁷⁷

Aktuelna Strategija zaštite potrošača za period 2019–2024. takođe ukazuje na opredeljenje za poštovanje evropskih standarda u ovoj oblasti. Za opšti cilj ova strategija određuje unapređen sistem zaštite potrošača u Republici Srbiji u skladu sa novim izazovima na svetskom tržištu i njihovu potpuniju zaštitu u skladu sa najboljom EU praksom, a posebni ciljevi identifikovani na osnovu analize situacije su sledeći: (1) unapređena zaštita prava i interesa potrošača, (2) unapređen mehanizam za vansudsko rešavanje potrošačkih sporova, (3) povećan kapacitet i resursi institucionalnog sistema za zaštitu potrošača, (4) povećan nivo informisanosti i svesti javnosti o pravima i interesima potrošača. Uz navedeno, u Strategiji se u okviru vizije navodi da bi nadležne institucije trebalo da unaprede svoj rad za nove izazove kao što je prekogranična saradnja, a trgovci svoje poslovanje kako bi odgovorili zahtevima tržišta na kojem posluju trgovci sa teritorije EU i gde kupovinu obavljaju potrošači iz različitih zemalja članica.⁷⁸ Akcioni plan Strategije zaštite potrošača za period 2019–2022. godine sadrži čitav niz mera, određenje institucija odgovornih za praćenje i kontrolu realizacije, kao i ciljanih vrednosti kako bi se postigli ciljevi postavljeni u Strategiji.

6. ZAKLJUČAK

Nakon svega izloženog, može se uvideti da se zaštita potrošača u Evropskoj uniji (i prethodno Evropskoj zajednici) razvijala postepeno, kao i da ona nije nastala kao samostalan cilj, već je bila posledica usputne i refleksne zaštite jedinstvenog, unutrašnjeg tržišta EU, odnosno uklanjanja barijera slobodnom kretanju roba i usluga. Posmatrajući tako, teško bi se moglo govoriti o sistematskom pristupu u početnim fazama zaštite potrošača u EU. Tome u prilog govori i činjenica da se zaštita potrošača u Rimskom ugovoru ne pominje izričito, već je osnov pronalazen u članu Rimskog sporazuma koji se odnosi na unutrašnje tržište.

⁷⁷ Vid. Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije (NPAA) 2022–2025, 218–224.

⁷⁸ Strategija zaštite potrošača za period 2019–2024, Sl. glasnik RS, br. 93/2019.

Ipak, kada se stanje u trenutku potpisivanja Rimskog sporazuma uporedi sa današnjim – 65 godina nakon njegovog donošenja, može se o pitanju zaštite potrošača konstatovati da je stanje upravo suprotno prethodno opisanom. Iako se u samom Rimskom ugovoru ciljano ne pominje, aktuelan sistem zaštite potrošača u Evropskoj uniji predstavlja izuzetno razvijen sistem koji se kontinuirano nadograđuje. Čak bi se i na svetskom nivou moglo reći da je zaštita potrošača u Evropskoj uniji među najboljim sistemima zaštite potrošača globalno.

Kada se sagledaju izvori kojima je uređena oblast zaštite potrošača u EU, može se uvideti da su oni kombinovanog tipa, odnosno da se sastoje i od primarnog i od sekundarnog zakonodavstva. Propisi ne samo što su se menjali već su se evolutivno nadograđivali i dopunjavali. Ovakav specifičan razvoj posledica je pragmatičnog i fragmentarnog karaktera početne faze zaštite potrošača kada su pravila nastajala kao odgovor na praktične probleme uočene u praksi. Ovakvo stanje trajalo je tokom poslednje dve decenije XX veka. Međutim, ovakav pristup koji je bio povezan i sa minimalnom harmonizacijom kasnije se dograđivao, pri čemu je već početkom XXI veka Komisija postepeno revidirala pravne tekovine u ovoj oblasti. Postojeće direktive su menjane, donošene su nove za aktuelna pitanja (ugovori zaključeni na daljinu, ugovori zaključeni putem interneta itd.), te se postepenom nadogradnjom oblast potrošačkog prava oblikovala u danas veoma sadržajan, obiman i specifičan sistem zaštite potrošača. Princip minimalne harmonizacije, koji je bio karakteristika početnog perioda formiranja pravila sa ciljem zaštite potrošača EU, u XXI veku zamenio je princip ciljane i maksimalne (odnosno pune) harmonizacije. Takav, novi pristup izgradnji sistema zaštite potrošača EU doprinosi koherentijim i efikasnijim pravilima u državama članicama Unije.

Od početnih ciljeva usmerenih na uspostavljanje pravila i njihovo usklađivanje, u poslednjih desetak godina fokus više nije samo na harmonizaciji već pre svega na efikasnosti, odnosno postizanju delotvornosti predviđenih mehanizama zaštite potrošača kako bi potrošači efektivno mogli da ostvaruju proklamovana prava, sa posebnom zaštitom za ranjive potrošače. Kada se danas sagleda broj akata i propisa kojima su u EU uređena pitanja od značaja za potrošače, moglo bi se reći da je zaštita potrošača jedna od najznačajnijih vrednosti i ciljeva kojima EU teži u svojim politikama, kao i da ona, kao jedna od centralnih politika, utiče na ostale politike. To znači da je došlo do drastičnih promena u odnosu na početnu fazu nastanka i razvoja. Planiranje u EU je u aktuelnom vremenu takvo da nijedan propis ne može biti donet ako nije usaglašen sa politikom i zahtevima zaštite potrošača.

Zaštita potrošača na evropskom prostoru razvijala se putem specifičnih pitanja koja je bilo potrebno rešavati, a čiji se broj postepeno povećavao. Tako nastala pravila tiču se kako materijalnog prava tako i procesnih pravila kojima je uspostavljena asimetrična jurisdikciona međunarodna nadležnost u korist potrošača u sporovima iz potrošačkog prava. Takva jurisdikciona privilegija podrazumeva mogućnost da potrošač ima mogućnost izbora od više alternativnih

mogućnosti u pogledu zasnivanja jurisdikcione nadležnosti suda pred kojim će pokrenuti sudski spor.

Kada je reč o Republici Srbiji, regulisanje zaštite potrošača sprovedeno je donošenjem posebnih zakona kojima je uspostavljan posebni pravni režim za potrošače. Na osnovu rezultata primene, situacija uočenih u praksi, kao i praćenja razvoja zaštite potrošača u Evropskoj uniji, ovi zakoni su sukcesivno menjani i to donošenjem novih zakona kojima su stari zakoni derogirani (češće nego izmenama i dopunama).

Takvo stanje stvari čestih zakonodavnih intervencija u ovoj oblasti, i to ne samo izmenama i dopunama zakona već primarno donošenjem novih zakona koji uređuju istu materiju, jeste i posledica dinamičnog razvoja oblasti zaštite potrošača, kao i potrebe i važnosti takve zaštite u svakodnevnim situacijama u koje svi kao potrošači neminovno ulazimo. Iako bi se moglo diskutovati da li je bilo neophodno donositi nove zakone, takav zakonodavni pristup ima i svojih prednosti jer se zbog potencijalno različitog razumevanja i određenja pojmova i mehanizama koji se izmenama i dopunama dodaju postojećem zakonskom tekstu, donošenjem novog zakona kroz jedan sistemski izvor prava uređuju ne samo sva pravna pitanja na međusobno usklađeni način već se istim dokumentom određuje i značenje upotrebljenih pojmova prema aktuelnom stanju pravnih tekovina EU, čijem usaglašavanju domaći zakonodavac teži.

Iako je potrošačko pravo u EU trenutno veoma razvijeno, postoje određeni specifični izazovi. Oni se pre svega ogledaju u tome što je pristup u rešavanju pitanja iz domena zaštite potrošača i potrošačkog prava još uvek nedovoljno sistematičan. Kada se uzmu u obzir (različita) pravila koja postoje u zemljama članicama EU, može se reći da je pristup potrošačkom pravu na nivou EU nedovoljno konzistentan i to su izazovi na kojima treba raditi. Oni su pre svega uzrokovani specifičnom i složenom prirodom mehanizama donošenja propisa od nadnacionalnog (evropskog) do nacionalnog nivoa u različitim državama članicama. Pored toga ili u vezi sa tim, izazov predstavlja i neusaglašeni pravni poredak zemalja članica. U celini posmatrano, moglo bi se reći da je na trenutnom stepenu razvoja potrošački *acquis* prilično kompleksan, čak se može postaviti i pitanje: da li se *acquis* u domenu zaštite potrošača zaista i u potpunosti zasniva na zajedničkim principima? Dodatni problem su i korišćenje terminologije i određenje pojmova u različitim evropskim direktivama i nacionalnim propisima država članica, što se može uočiti već analizom različite sadržine pojma potrošač (ali i trgovac) u raznim direktivama u pravu EU, kao i u nacionalnim propisima država članica. Neusaglašenost se može uočiti i u pogledu računanja rokova – da li je reč o radnim ili kalendarskim danima, kao i u dužini rokova. Razumljivo, samu po sebi već dovoljno kompleksnu situaciju dodatno komplikuje multijezičnost u EU. Određeni pravni pojmovi, u nekim situacijama, prevode se tako da budu u skladu sa nacionalnim jezicima, u kojima zbog različitih pravnih tradicija postoji i različita terminologija za iste ili bitno slične pravne pojmove, pri čemu prilikom određenih odluka institucija EU i Suda pravde i prevoda tih odluka u drugim

situacijama, dolazi do unošenja stranih termina i pojmova u nacionalne pravne sisteme. Sve navedeno utiče da još uvek postoji nedovoljno usaglašeni poredak država članica EU u pogledu potrošačkog prava zbog čega se u celini, uključujući i brojnost direktiva kojima je uređeno, za potrošački *acquis* može reći da je aktuelno prilično komplikovan i kompleksan. Naravno, ne treba zaboraviti i da je ugovorno pravo država članica EU međusobno različito, pa se zbog toga može reći i da je evropsko ugovorno pravo još uvek nedovoljno koherentno, a to je od značaja jer se potrošačko ugovorno pravo danas smatra neizostavno povezanim, a nekad i sastavnim delom, (opšteg) ugovornog prava.

Ipak, uprkos izazovima koji su deo savremenog sveta, upravo se na primeru potrošačkog prava i Evropske unije i Srbije uočava kako se za relativno kratko vreme može formirati jedna nova i efikasna disciplina u pravu i mogu se pronaći delotvorni mehanizmi za zaštitu lica koja nazivamo potrošačima. Sama činjenica da se u modernom dobu ceo svet i svi sektori ubrzano menjaju jasno pokazuje da će biti novih izazova na koje je potrebno odgovoriti, naročito imajući u vidu modernizaciju tržišta uzrokovanu digitalnim tehnologijama i inovativnim tehnikama. U tom smislu, analizirajući dosadašnji razvoj, može se nesporno zaključiti da je potrošačko pravo Evropske unije značajno i odlučujuće uticalo na razvoj potrošačkog prava u Republici Srbiji, odnosno da je domaća pravna regulativa pripremana po ugledu na EU.

Slobodan Vukadinović, PhD

Assistant Professor, Faculty of Law, Union University, Belgrade
Research Fellow, Institute of Comparative Law, Belgrade

EUROPEAN CONSUMER LAW AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF SERBIAN CONSUMER LAW

Abstract

The paper first considers the process of gradual emergence and development of the European system of consumer protection and consumer law. It is highlighted that Serbian legal system belongs to the European-continental legal system. Then, the sources of domestic law are identified which corroborate the commitment of the Republic of Serbia to harmonize domestic legislation with EU regulations, including the aspects of consumer protection. The impact of regulations, policies, strategies, programs, action plans and case law on the design and development of consumer law is analysed. EU law sources and key documents in the field of consumer protection are identified that had an impact during the preparation of the consumer protection laws in Serbia. The paper then points out to the characteristics of EU consumer policy and the specific rights inherent in EU consumer law. After reviewing the EU authorities in the field

of consumer protection, the importance of the European Consumer Centres Network (ECC Net) is highlighted as well as the role of the Court of Justice of the European Union, in the field of EU consumer protection. The phases of development of consumer law in the EU and Serbia are being observed chronologically. After analysing key novelties adopted by domestic consumer protection laws, the paper accentuates current trends and specific challenges in EU consumer law that could be of importance for the further development of Serbian consumer law and planning in the coming period.

Keywords: consumer, consumer law, EU law, harmonisation of legislation, directives, consumer protection.

Literatura

- Babović B., „Zaštita kolektivnih interesa potrošača”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 2/2014, 215–228.
- Basedow J., *EU Private Law: Anatomy of a Growing Legal Order*, Intersentia, Cambridge 2021.
- Đurović M., “Duty of information in European private law”, u: *Primena prava i pravna sigurnost – Zbornik radova 34. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perović* (ur. Jelena Perović Vujačić), tom III, Beograd 2021, 413–439.
- Đurović M., “The right of withdrawal under EU Consumer Law”, u: *Unifikacija prava i pravna sigurnost – Zbornik radova 33. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perović* (ur. Jelena Perović Vujačić), tom II, Beograd 2020, 411–425.
- Grbić V., Antevski M., Todić D., *Finansiranje i zajedničke politike Evropske unije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2013.
- Ivančević K., *Uvod u potrošačko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd 2014.
- Jovanić T., Ivančević K., *Analiza uticaja procesa evropskih integracija na lokalnu samoupravu u Srbiji u oblasti zaštite potrošača*, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd 2022.
- Jovanović Zattila M., „Koncept kolektivne zaštite potrošača – put kojim se ređe ide”, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* 14/2014, 33–55.
- Jovičić K., „Koncept „ugroženi potrošač” u pravu EU i srpskom pravu”, *Pravo i privreda* 3/2021, 361–377.
- Kaehler L., “Legislative options for regulating optional rules”, in: *European Contract Law and the Creation of Norms* (eds. Stefan Grundmann, Mateusz Grochowski), Cambridge 2021, 127–148.
- Karanikić Mirić M., „Šta je novo u srpskom ugovornom (potrošačkom) pravu?”, u: *Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije* (ur. Stevan Lilić), Beograd 2010, 127–146.

- Karanikić Mirić M., „Uticaj Direktive o pravima potrošača na srpsko potrošačko pravo”, *Pravo i privreda* 7–9/2017, 570–588.
- Karanikić Mirić M., „Zakonodavna hiperaktivnost i delotvorna zaštita potrošača”, u: *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije* (priredio Stevan Lilić), Beograd 2021, 105–122.
- Kitić D., *Međunarodno privatno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i JP Službeni glasnik, Beograd 2019.
- Lazarević N., Đurović M., Lazarević M., Đinđić M., *Studija potrošačke politike u Srbiji*, Centar za evropske politike, Beograd 2013.
- Meškić Z., „Pravo potrošača na zaštitu kao osnovno pravo prema Povelji osnovnih prava Evropske unije”, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* 14/2014, 85–112.
- Micklitz H., “Contract law under regulatory siege – revival of the contract law? Standardisation, Regulation and Consent”, in: *European Contract Law and the Creation of Norms* (eds. Stefan Grundmann and Mateusz Grochowski), Cambridge 2021, 199–225.
- Petrović Tomić N., „Vansudsko rešavanje sporova iz osiguranja u režimu Zakona o zaštiti potrošača – privilegija izuzeća ili diskriminacije osiguranja!”, *Pravo i privreda* 2/2022, 275–296.
- Radović M., „„Obavezni elementi ugovora” kao rezultat specifičnog načina implementacije prava Evropske nije u pravo Srbije”, u: *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije* (ur. Vuk Radović), Beograd 2019, 437–454.
- Rolland W., „Uticaj komunitarnog prava na nacionalna privatna prava”, *Nova pravna revija: časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo* 2/2011, 9–15.
- Tešić N., „O prirodi i poreklu potrošačke ranjivosti”, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 3/2020, 86–110.
- Tešić N., *Pravo zaštite hipotekarnih potrošača, pravna trilogija – knjiga prva: pojam hipotekarnog potrošača*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2022.
- Vukadinović S., „Mehanizmi kolektivne zaštite potrošača od nepravinih ugovornih odredaba”, u: *Zaštita kolektivnih interesa potrošača* (ur. Katarina Ivančević), Beograd 2021, 226–258.